

Deze publicatie is tot stand gekomen met steun van het Fonds
Bijzondere Journalistieke Projecten (www.fondsbjp.nl).

**FONDS^{Bijzondere}
JOURNALISTIEKE PROJECTEN**

De uitgever heeft getracht alle rechthebbenden van de illustraties te achterhalen. Mocht u desondanks menen dat uw rechten niet zijn gehonoreerd, dan kunt u contact opnemen met Uitgeverij Prometheus · Bert Bakker.

© 2015 Pepijn Reeser

Omslagontwerp CMRB

Foto omslag Desi Bouterse op 7 december 1982, aan de vooravond van de
Decembermoorden. ANP, fotograaf onbekend

Foto auteur Patrick Sijben

Lithografie Marc Gijzen

Zetwerk Elgraphic bv, Vlaardingen

www.prometheusbakker.nl

ISBN 978 90 351 4180 3

The man we love to hate

Het Eco Resort in Paramaribo doet koloniaal aan. De receptie bevindt zich in een opgeknapt plantagehuis, bonte vogeltjes storten zich op gevallen kruimels, op de achtergrond stroomt de Surinamerivier. Jonge goedlachse bedienden in onberispelijk witte polo's serveren op een wat onhandige, geïnstrueerde manier ontbijt aan vooral Nederlandse gasten. Ze vullen mandjes met brood bij en voorzien in fruit, yoghurt, pindakaas, hagelslag, goudse beleggen en gebakken eieren. De jonge Surinamers vormen een groot contrast met de gasten. Die dragen heuptasjes, sandalen, korte broeken en onmodieuze petten. Ze torsen liters water mee in grote rugzakken en treden het personeel tegemoet als goedmoedige, begripvolle schoolmeesters. Hun onderlinge gesprekken gaan over koopjes op de markt, over hoe warm het is, over de fraaie natuur, de weinig actieve lokale bevolking en het vele afval langs de straten van Paramaribo. Soms gaat het volume omlaag, dan gaat de lokale politiek over tafel en passeert president Desi Bouterse de revue, vaak nadat eerst even rond is gekeken wie er meeluistert.

Terwijl de toeristen zich klaarmaken voor vertrek naar het binnenland, trek ik me terug in mijn hotelkamer om verder te gaan met het werk dat ik in de ex-kolonie verricht voor het Surinaams Museum. De kamer lijkt in alles op doorsneehuizen in Suriname. Op de vloer liggen witte plavuizen – makkelijk schoon te maken. Bloemetjesgordijnen geven de kamer een gedateerde indruk, terwijl het er toch allemaal niet oud uitziet. De airco draait op vol vermogen. Er staan wat houten meubels, in het nachtkastje liggen een bijbel en een telefoongids. Daarin staan bekende namen als Sedorf, Wijndalduim, Radhakishun, Wijdenbosch, Bouterse. De half miljoen inwoners van

Suriname passen in één katern van ruim driehonderd pagina's; belangrijke mensen hebben twee of zelfs drie nummers. De overheid, werkgever van 40 procent van de beroepsbevolking, telt zeventien ministeries – het apparaat werd ooit het percentueel grootste ter wereld genoemd, een gevolg van de praktijk om vanaf de jaren vijftig relaties aan een baantje bij de overheid te helpen. De gids biedt verder een flink aantal kerken, taxibedrijven en eethuisjes.

De televisie staat aan, afgestemd op het kanaal van de Surinaamse staatsomroep. Nieuwsprogramma's worden afgewisseld met reclames voor lokale aannemers, opticiens en warenhuizen, een ideale achtergrond om bij te werken en toch iets van het land mee te krijgen. Uit het toestel klinkt een mannenstem die monotoon een verhaal afdraait. Zonder dat ik echt naar de inhoud luister, vallen me de vele Amerikaans aandoende woorden op. De zinnen zijn lang en Surinaams van opbouw, veel moet 'gaan gebeuren' of 'gaan veranderen'. Dan valt mijn blik toevallig op het scherm. Degene die mij al minutenlang tegen de slaap laat vechten, is niemand minder dan de president van de Republiek Suriname, Desiré Delano Bouterse. De man over wie bij de ontbijtgesprekken in het Eco Resort te horen valt dat hij verantwoordelijk is voor een staatsgreep, meervoudige moord, drugshandel, oorlog en intimidatie, spreekt de natie toe als een stoffige gedeputeerde die een provinciale beleidsnota voorleest. Bouterse draagt een leesbril, ziet er oud en vermoeid uit en praat sloom. Ik stel me voor hoe kijkers in deze tropische hitte langzaam indommelen. Is dit nu de luis in de pels van Nederland, de man die met opzweepende speeches zijn achterban steeds weer weet te mobiliseren en zijn tegenstanders iedere keer te slim af is?

Als ik even later in de hotellobby een broodje haal, vraag ik de barman welk beeld hij van de president heeft. Het levert wat ontwijkende antwoorden op, en hij verdwijnt snel om ijs te maken. Het broodje wordt door een collega gebracht. In de volgende weken blijken Surinaamse taxichauffeurs, obers, gidsen en winkeliers allemaal hun eigen manier te hebben om mij met een ontwijkend antwoord achter te laten. 'Wat hebben jullie bakra's toch met Bouterse?' vraagt een getergde Surinamer zich hardop af. Niemand spreekt graag met mij – Nederlands, blank – over Desi Bouterse.



Boomerang-kaart, 2010.

Nederlanders hebben daar doorgaans veel minder moeite mee. In Nederland bestaat al decennialang een fascinatie voor de man die op 25 februari 1980 met vijftien kameraden een staatsgreep pleegde. Eerst was er het voordeel van de twijfel, maar al snel werd hij vergeleken met dictator Idi Amin (1925-2003) van Oeganda, een psychopaat die naar schatting driehonderdduizend landgenoten over de kling liet jagen. ‘De Surinaamse Pinochet’ was een al even weinig vleiene bijnaam. Een columnist meende begin jaren tachtig dat je moest ‘teruggaan tot de tijden van Robespierre en Stalin om vergelijkbare voorbeelden te vinden van politieke leiders die hun tegenstanders zo rücksichtslos, en in alle gelederen, de dood in joegen’. De maker van LuckyTV, het afsluitende satirische filmpje van televisieprogramma *De Wereld Draait Door*, zei in een interview met *de Volkskrant*: ‘We hadden thuis vroeger een vogel, een kauw, die we Desi Bouterse noemden omdat hij ook zwart en slecht was.’ Desiré Delano Bouterse, de enige Nederlandssprekende dictator – het beeld beklifde in de Nederlandse huiskamers.

Het is ook het beeld dat ik meekreeg. Als ik in kaart breng hoe Desi

Bouterse de afgelopen decennia in Nederland in het nieuws kwam, verbaast me dat niet. Het was stevast vanwege criminaliteit, drugs-handel, oorlog en conflict, anti-Nederlandse retoriek, rechtszaken, de Decembermoorden of andere mensenrechtenschendingen. Ik vind maar weinig over wat hij nu eigenlijk wilde met Suriname, wat hij deed met de macht die hij had. Toen Bouterse in 2010 tot president werd verkozen, illustreerde een Boomerang-kaart uit dat jaar nog eens hoe hij in Nederland doorgaans werd gezien: een angstaanjagende militair met een cocaïne-neus en een grote zonnebril waarin de slachtoffers van de Decembermoorden werden weerspiegeld.

Natuurlijk bestaan er ook in Nederland genuanceerdere opvattingen. Toch valt me op dat vaak negatieve karaktertrekken worden beschreven en besproken, zoals wantrouwen en paranoia, het belust zijn op geld en het aangaan van allianties puur op basis van lijfsbehoud, zonder morele of ideologische terughoudendheid. Bouterse lijkt steeds gezien te worden als een machtswellusteling, een sluwe strateeg, iemand die in iedereen een potentiële tegenstander ziet, als een geldwolf, een man zonder principes, een straatvechter zonder erecode. Het zou voor hem niet uitmaken met wie hij moest werken, als hij er maar beter van werd en in het machtscentrum bleef. De staatsgreep zou hij vooral gepleegd hebben om voortaan over de staatskas te kunnen beschikken. Dat hij opkwam voor de gewone Surinamer en het land revolutionair wilde veranderen, zijn niet meer dan holle frases en retoriek, die moesten maskeren dat het hem om eigen gewin ging. Het is opvallend hoe vaak Desi Bouterse beschreven is als een wolf in schaapskleren. Hij deed zich weliswaar charmant voor, maar liet zo nu en dan zijn ware aard zien. Dan 'kwam de aap uit de mouw', 'viel het masker af', 'liet hij geen misverstand meer bestaan over zijn ware bedoelingen' of 'doemde de échte Bouterse' op: een foute man, een slecht mens.

Deze beelden kwamen voor een belangrijk deel uit de koker van politieke vijanden die in Nederland een goed heenkomen zochten. Ex-minister André Haakmat, die door Bouterse opzij was geschoven en hem sindsdien als een briljant strateeg zag, droeg bijvoorbeeld bij aan het beeld van Bouterse als schakende grootmeester, die zijn te-

genstanders altijd meerdere zetten voor was. Dit was ook het beeld dat schrijver Rudi Kross (1938-2002) overhield nadat hij in 1983 getraumatiseerd naar Nederland was vertrokken: 'Bouterse is een man die bliksemsnel zijn omgeving kan inschatten en zijn verdediging begint te organiseren. Hij heeft het instinct van een figuur die kan inschatten waar het leiderschap op een gegeven moment vacant kan zijn.' In de film *Paramaribo Papers* (2002) speelde acteur Kenneth Herdigein Bouterse als charmante maar gewetenloze mastermind, die zijn concurrenten het gevoel gaf aan hun kant te staan, maar hen uiteindelijk zo tegen elkaar uitspeelde dat hij alleen overbleef.

Desi Bouterse, een nobody die vrij toevallig in het machtscentrum terecht kwam, over een briljant instinct beschikte en daardoor in no time alle ervaren politici op een zijspoor wist te manoeuvreren zonder dat iemand er iets tegen kon doen – zou het?

Dat Desi Bouterse zich vanaf 1980 wist te handhaven, kreeg ook andere verklaringen. De belangrijkste: zijn populistische optreden. Toen hij in 2010 de verkiezingen won en tot president werd verkozen, werd zijn uitstraling als belangrijke verklaring aangevoerd. Vooral veel jonge Surinamers zouden door het krachtige beeld van Bouterse worden aangesproken en niet langer een boodschap hebben aan wat er in de jaren tachtig was gebeurd, toen ze zelf vaak nog niet eens geboren waren. In het onzekere Suriname waarin onheil altijd op de loer lag, ziekte of pech grote gevolgen kon hebben en criminaliteit fors was, sprak een leider die zei nergens bang voor te zijn tot de verbeelding.

Deze verklaring biedt een weinig vleidend beeld van Suriname, namelijk alsof het land bestaat uit wat simpele mensen, die vooral graag dansen, zingen en kip eten en niet al te diep nadenken over wie ze tot hun leiders kiezen. Een bevolking die zich laat betoveren door populisme en onrealistische verkiezingsbeloftes. In de beeldvorming over Bouterse en Suriname is het een terugkerend thema dat er nauwelijks inhoudelijke redenen zijn om hem te steunen, dat er geen doordachte redenering achter zou schuilgaan. Het is niet onmogelijk, maar roept bij mij juist vragen op. Hoe verhiel hij zich dan tot die bevolking? Wie steunden hem, welke belangen speelden mee? Deden andere leiders het anders?

Als ik probeer uit te vinden hoe ik Desi Bouterse moet zien en beoordelen, stuit ik veelvuldig op mythes en statische en selectieve beelden. Bouterse lijkt voor Nederland de rode lap die Fidel Castro voor de Verenigde Staten is. In hoeverre is het beeld terecht van de poppenspeler die aan alle touwtjes trekt, overal controle over heeft en precies weet hoe hij iedereen moet bespelen? Van de sluipende jager die zijn prooi steeds een stap voor is?

Ik ontdek dat Desi Bouterse in Nederland lange tijd niet zo serieus werd genomen. Zo'n anderhalf jaar na de coup schreef een columnist: 'Bouterse beschikt nog steeds over de macht en dat vormt inderdaad de enige reden om hem serieus te nemen.' Dat hij misschien echt iets met het land wilde en niet alleen naar macht streefde, werd nauwelijks geloofd. Aan zijn intellectuele capaciteiten werd soms openlijk getwijfeld, zijn val werd regelmatig voorspeld. Maar ook toen de Nederlandse politiek actief probeerde hem van het politieke toneel te verdrijven, lukte dat niet. Het droeg bij aan de mythevorming rond Desi Bouterse.

Die mythevorming bood lang weinig ruimte aan een genuanceerd en geschakeerd beeld. Eind jaren negentig was Desi Bouterse in de ogen van enkele leden van de Amsterdamse Sociëteit De Kring bijvoorbeeld dusdanig fout, dat ze bezwaar maakten toen zijn advocaat Bram Moszkowicz lid wilde worden. En in 2010 moest de Haagse wethouder van Surinaamse afkomst Rabin Baldewsingh door het stof omdat hij in een interview had gezegd: 'Bouterse heeft in de periode voor de Decembermoorden zeer vooruitstrevende dingen gedaan. De mensen in Suriname zeggen niet voor niets: "Hij heeft tenminste onze wegen geasfalteerd en delen van het land tot ontwikkeling gebracht met werkgelegenheid en volkshuisvesting."' Nadat Bouterse tot president werd verkozen, verklaarde minister van Buitenlandse Zaken Maxime Verhagen dat hij alleen welkom was om een celstraf uit te zitten en werden samenwerkingsprojecten met Suriname stopgezet. Bij politiek Den Haag doet de naam Bouterse nog altijd alarmbellen afgaan.

Overtuigender lijkt een beeld van Suriname en Bouterse waarin ruimte bestaat voor goede bedoelingen, verkeerde keuzes, kleine marges, belangentegenstellingen, angsten, tekortkomingen, acties en

reacties, ontwikkeling en onvoorziene uitkomsten. Een beeld dat laat zien hoe Desi Bouterse gevormd is door zijn koloniale achtergrond, die er onder andere voor zorgde dat hij een tijd in het moederland doorbracht, daar diploma's haalde en een gezin stichtte. Een beeld dat duidelijk maakt dat er na de staatsgreep inderdaad een strijd om lijfsbehoud ontstond – waarin Bouterse gebruikmaakte van alle wapens die hij tot zijn beschikking had – maar dat enkele romantische idealen de kop op bleven steken. En dat laat zien dat de tragedie van Desi Bouterse is dat hij er niet in slaagde het land blijvend te veranderen zoals hem voor ogen stond.

Op zoek naar een breder beeld dus. Hoe zou dat eruit moeten zien? In mijn hotelkamer is een schetsje snel gemaakt. Ik zie Suriname als een land van lange lijnen, een land dat cultureel-mentaal nog worstelt met de erfenis van de voorbije eeuwen. Het betekent dat ik voor mijn zoektocht verder terug in de tijd ga dan bij het levensverhaal van een Europeaan gerechtvaardigd zou zijn. Ook besluit ik veel aandacht te besteden aan de ontwikkeling die Bouterse en Suriname doormaakten en aan de samenhang hiertussen. Het leiderschap van Bouterse is wellicht sterker verbonden met de context waarin hij zich beweegt dan met persoonlijke voorkeuren en karaktertrekken. Desi Bouterse kan volgens mij in ieder geval niet los worden gezien van de samenleving waaruit hij voortkomt en waarbinnen hij zich beweegt.

Meer dan welke plek ook ter wereld is Suriname een creatie van het Nederlandse kolonialisme. In Nederland lijkt het besef van een gedeeld koloniaal verleden al lang vervlogen. Het is iets voor schoolboeken en musea. Weinigen voelen zich nog onderdeel van een koninkrijk dat zich over meerdere continenten uitstrekt; geen enkele Nederlander definieert zijn plek in de wereld op basis van een overzees imperium. Die rol is na de Tweede Wereldoorlog overgenomen door nieuwe internationale verbanden, zoals de Benelux, de NAVO en de Europese Unie. In Suriname verliep die onthechting echter veel trager. Daar bleef de blik gericht op Nederland, op de Oranjes en de Nederlandse cultuur. Als ik land op Johan Adolf Pengel International Airport, omringd door applaudiserende Surinamers, die de luchthaven nog altijd Zanderij noemen, kom ik terecht in een land waarin het Nederlands de officiële taal

is, waarin iedere taxichauffeur een gesprek begint over familie in Holland en waarin de kranten en nieuwsblogs nog altijd een goedgevulde categorie 'Nederlands nieuws' bevatten. Het is de enige plek in de wereld waar de Nederlandse ambassade de belangrijkste diplomatieke vertegenwoordiging vormt, het enige buitenland waar tijdens voetbaltoernooien de bevolking rondrijdt met Nederlandse vlaggen op auto's en brommers. Het is de erfenis van ruim driehonderd jaar Nederlands bestuur in Suriname.

Deze periode begon in 1667, toen een Zeeuwse vloot de plantagekolonie op de Engelsen veroverde. Een kleine eeuw eerder hadden de eerste Europeanen hun blik op de 'Wilde Kust' van de Guyana's geworpen, een gebied dat al duizenden jaren het leefgebied vormde van kleine groepen rondtrekkende indianenstammen. Nadat in de loop van de zeventiende eeuw het Caraïbische gebied grotendeels was verdeeld onder de Europese mogendheden, kwam opnieuw de ondoordringbare jungle aan de noordkant van Zuid-Amerika in beeld. Ook Nederlanders stortten zich nu in het avontuur, op zoek naar edelmetaal en grond waar de tropische gewassen konden groeien die in Europa zo schaars en gewild waren. Nadat ze Suriname in bezit hadden genomen, probeerden ze de opbrengst van de kolonie te verhogen.

Daarvoor waren arbeidskrachten nodig. Tot het begin van de negentiende eeuw werden zo'n driehonderdduizend Afrikanen onder dwang naar Suriname verscheept. Sommigen van hen wisten te ontsnappen, vluchtten het oerwoud in en leefden daar in stamverband; hun nakomelingen worden marrons genoemd. De nakomelingen van degenen die op de plantages in slavernij terechtkwamen, staan bekend als creolen. De afschaffing van de slavernij in 1863 droeg ertoe bij dat vanaf de tweede helft van de negentiende eeuw Hindoestaanse, Javaanse en Chinese contractarbeiders volgden. Al die tijd wisten ook Europeanen hun weg naar de West te vinden. Het resultaat was een van de cultureel meest diverse stukjes aarde met nog altijd een onmiskenbaar Nederlands stempel.

Het is een lastige erfenis. Het multi-etnische Suriname is een smeltkroes van culturen die elders tot bloei kwamen. Nieuwkomers vormden steeds nieuwe minderheden, totdat er geen meerderheid meer bestond. Iedereen nam weemoed, nostalgie en valse verwach-

tingen mee, velen hielden lang de hoop op terugkeer naar de geboortegrond. Om de tegenstellingen te overbruggen, voerde het koloniale bestuur een assimilatiebeleid dat erop gericht was de Surinamers zoveel mogelijk de Nederlands-Europese cultuur bij te brengen. Die werd, zeker in het geval van de afstammelingen van de Afrikanen, als beduidend hoger aangeslagen dan het eigen cultureel erfgoed. Zoals op veel plekken in het Caraïbische gebied ontstond zo een bonte mengeling van religies, talen en culturen, waartussen naar hartenlust werd en wordt geschakeld en waarin huidskleur en geloof vaak verbonden werden met sociale status.

Groepsdenken speelde in deze samenleving altijd een belangrijke rol, soms aangewakkerd door het optreden van de koloniale elite. Bezoeken van de Nederlandse koninklijke familie werden bijvoorbeeld zo georganiseerd dat iedere groep zijn eigen ontmoetingsmoment had. Kunstenaars beeldden veelal taferelen af die representatief waren voor een culturele of etnische groep, en legden maar weinig individuen vast. Toen Suriname na de Tweede Wereldoorlog een autonoom land werd binnen het Koninkrijk der Nederlanden, bleef het een land van collectieven. Kerken hadden er traditioneel veel invloed. Verenigingen, weekmarkten, bedrijven en politieke partijen organiseerden zich op basis van religie en etniciteit. Vakbonden hadden een sterke positie en stuurden meerdere regeringen naar huis. Verzuiling in de tropen: in het kleine Suriname droegen leiders van dergelijke groepen, zonder uitzondering mannen, vaak meerdere petten en ontmoetten ze elkaar in de herenclubs en sociëteiten, waar zaken werden gedaan en het land werd bestuurd.

Toen Bouterse in 1980 in het machtscentrum terechtkwam, was dat niet dankzij een van deze traditionele bolwerken. Hij had geen achterban en was geen onderdeel van de instituten die van oudsher het land bestuurden. Wel speelden enkele andere collectieven een rol in zijn leven: familie, het leger, vrienden met wie hij in zijn jeugd een internaat had bezocht, Surinamers waarmee hij eerder een band had opgebouwd of ervaringen had gedeeld.

Voor veel Surinamers was familie het belangrijkste collectief waar ze deel van uitmaakten; op familie konden ze terugvallen in moeilijke tijden. Menige Surinaamse familie heeft verhalen die vertellen wie